

„Rzeka płynie do swojego przeznaczenia...” *Życiowe i naukowe pasje Jerzego Bartmińskiego (1939–2022)**

STANISŁAWA NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA**

Profesor Jerzy Andrzej Bartmiński urodził się 19 września 1939 roku w Przemyślu w rodzinie o tradycjach podwójnych: z jednej strony – kolejarzskich, z drugiej – chłopskich i urzędniczo-ziemiankich. Dzieciństwo, które zbiegło się z czasem wojny, spędził na plebanii swojego wuja Floriana Zajęca w Bączalu Dolnym pod Jasłem, dokąd wraz ze starszymi synami i maleńkim Jerzudem udała się jego matka. Kolejne lata życia związane były już z Przemyślem (i podprzemyskim wówczas Kruhelem, dziś częścią miasta), gdzie na wzgórzu, z widokiem rozpiętym na cały

* W artykule obficie korzystam z danych zawartych w innych tekstach: *Sylwetka naukowa Profesora Jerzego Bartmińskiego* (Adamowski, Niebrzegowska 1999); *Jerzy Bartmiński i jego program nauki otwartej* (Jerzy Bartmiński 1939–2023), zob. Niebrzegowska-Bartmińska 2022a; *Człowiek rodzi się na śmierć, a umiera na życie...* Jerzy Bartmiński (1939–2022), zob. Niebrzegowska-Bartmińska 2022b.

** Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, Polska, <https://orcid.org/0000-0003-0008-8690>.

Przemyśl, znajdował się dom jego rodziców – Franciszki i Mieczysława Bartmińskich. To właśnie tu, w Przemyślu, w mieście pogranicza i styku kultur, biegły lata dzieciństwa i młodości Jerzego: tu uczył się najpierw do szkoły podstawowej, a potem do Liceum Ogólnokształcącego im. Kazimierza Morawskiego. Po zdaniu matury Przemyśl na dobre opuścił (choć mentalnie i rodzinie stale był z nim związany) i podjął studia na kierunku filologia polska w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

W czasie studiów polonistycznych (1956–1961) interesował się zwłaszcza literaturą (i to w równym stopniu staropolską, romantyzmem i literaturą współczesną), ale też aktywnie działał w Studenckim Kole Naukowym Językoznawców UMCS – przez wiele lat, już po zatrudnieniu w UMCS, był opiekunem tegoż Koła i pod jego pieczę pozostawało pismo „Językoznawca”, na łamach którego debiutowali wybitni językoznawcy i literaturoznawcy polscy. Tu debiutował i on sam.

Pasje filologiczne Jerzego Bartmińskiego dały się zauważyć dość wcześnie, bo już w czasie studiów podczas Ogólnopolskiego Zjazdu Polonistów we Wrocławiu w 1960 roku, kiedy to uhonorowano go wówczas I nagrodą za pracę o metaforyce wierszy Awangardy Krakowskiej. Studia zwieńczył pracą magisterską *Gwara w twórczości Adolfa Dygasińskiego*, przygotowaną w 1961 roku pod kierunkiem profesora Pawła Smoczyńskiego. Z miastem i uniwersytetem czuł się silnie związany – wielokrotnie (oficjalnie i nieoficjalnie) podkreślał, że tutaj właśnie znalazł porozumienie naukowe i trwałe przyjaźnie, tu się ożenił (najpierw z Izabelą Górak, potem po jej śmierci ze Stanisławą Niebrzegowską), tu rodziły się jego dzieci.

Bezpośrednio po ukończeniu studiów został zatrudniony w Zakładzie Języka Polskiego UMCS, choć nie bez oporów władz ze względu na jego zaangażowanie religijne. W 1971 roku obronił pracę doktorską *O języku literatury ludowej Lubelszczyzny*, napisaną pod kierunkiem profesora Leona Kaczmarka i opublikowaną w zmodyfikowanej wersji jako monografia w 1973 roku pt. *O języku folkloru*. W krótkim czasie, bo już w 1978 roku, habilitował się na podstawie książki *O derywacji stylistycznej. Gwara w funkcji języka artystycznego* (1977). Mimo dużego dorobku i ugruntowanej pozycji w badaniach lingwistycznych na awans profesorski (jako naukowiec z „opozycji”) musiał jednak poczekać – profesorem nadzwyczajnym został dopiero w 1991 roku, a profesorem zwyczajnym – w 1997 roku. W 1992 roku powierzono mu funkcję kierownika Zakładu Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Ję-

zyka Polskiego (pozostał nim do czasu przejścia na emeryturę w 2009 roku). W latach 1991–1993 – w ekipie Eugeniusza Gąsiora – pełnił w UMCS funkcję prorektora ds. studenckich. W tym okresie – jako prorektor – stworzył dwa nowe kierunki studiów (filologię ukraińską i białoruską) i zainicjował cykl „Wykłady Otwarte UMCS” oraz serię je dokumentującą. Był również członkiem Senackiej Komisji ds. Dydaktyki i Nauczania, a w 1991 roku współzałożycielem w Lublinie Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej (w latach 1991–2001 też wiceprezesem zarządu Instytutu). Od 1992 roku aż do śmierci (więc przez 30 lat) przewodniczył lubelskiemu gremium partnerskiemu *Katolischer Akademischer Auslaender Dienst* (KAAD). Równolegle (w latach 1994–2003) pełnił funkcję przewodniczącego Rady Naukowej Radiowego Centrum Kultury Ludowej przy Rozgłośni Polskiego Radia w Warszawie. Przez wiele lat był też członkiem Rady Programowej Radia Lublin.

W 2008 roku został kierownikiem Zespołu Etnolingwistycznego UMCS/IS PAN ds. *Słownika stereotypów i symboli ludowych* (funkcję tę sprawował aż do śmierci). W latach 2009–2015 w Instytucie Filologii Polskiej uzyskał dodatkowe zatrudnienie na 1/3 etatu ze względu na realizację grantu słownikowego – pełnił też funkcję kierownika Pracowni „Archiwum Etnolingwistyczne” UMCS.

W 2001 roku w swoim rodzinnym Przemysłu współtworzył Państwową Wyższą Szkołę Zawodową i jednocześnie tamtejszą polonistykę (w latach 2001–2004 był dyrektorem Instytutu Polonistyki). W latach 2000–2001 dodatkowo pracował w Ośrodku Badań nad Tradycją Antyczną w Uniwersytecie Warszawskim. W 2008 roku podjął pracę na etacie profesora w Instytucie Sławistyki PAN w Warszawie – był twórcą (afiliowanego w Instytucie) międzynarodowego konwersatorium EUROJOS i kierownikiem międzynarodowego grantu „Metody analizy językowego obrazu świata (JOS) w kontekście badań porównawczych”. W Instytucie pracował do roku 2015.

Profesora Jerzego Bartmińskiego wielokrotnie wybierano do wielu gremiów Polskiej Akademii Nauk. Od 1985 roku był członkiem Komisji Leksyko-graficznej Komitetu Językoznawstwa PAN, a w latach 1996–1998 wyrazem uznania środowiskowego było wybranie go do aż 4 komitetów PAN: Komitetu Nauk o Literaturze Polskiej PAN (był wówczas przewodniczącym Komisji ds. Folklorystyki), Komitetu Słowianoznawstwa, Komitetu Nauk Etnologicznych oraz Komitetu Językoznawstwa (1993–2020; od 2003 roku przewodniczył najpierw Komisji, potem Sekcji Etnolingwistycznej KJ PAN). W 1999 roku

został powołany do Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN i Komisji Dydaktycznej. W 2008 roku wybrano go na członka-korespondenta, a w 2014 roku – na członka czynnego Polskiej Akademii Umiejętności w I Wydziale Filologicznym.

W 2003 roku na Kongresie w Lublanie wystąpił z inicjatywą powołania Komisji Etnolingwistycznej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów (po jej ukonstytuowaniu przez niemal 20 lat, bo do śmierci, sprawował funkcję przewodniczącego Komisji). Jednocześnie uczestniczył w pracach Komisji Folklorystycznej przy MKS.

W życiu Jerzego Bartmińskiego – obok nauki – na dobre splotły się zaangażowanie obywatelskie i etos społecznika. W latach 70. współtworzył pierwsze w Lublinie kręgi „Domowego Kościoła”, tj. rodzinno-wspólnotowej części ruchu oazowego „Światło-Życie”. W 1980 roku był inicjatorem i współzałożycielem uczelnianych struktur związku NSZZ „Solidarność” (w grudniu 1980 roku z wyboru środowiskowego – co sobie szczególnie cenił – został pierwszym przewodniczącym Komisji Zakładowej „Solidarności” w UMCS i pełnił tę funkcję do maja 1981 roku). Od maja 1981 do 13 grudnia 1981 roku wchodził w skład prezydium Zarządu Regionu Środkowowschodniego NSZZ „Solidarność” w Lublinie i był też delegatem na I Walny Zjazd Delegatów „Solidarności” w Gdańsku (1981). W maju 1981 roku zainicjował ruch „Solidarność Rodzin”.

Wraz z wprowadzeniem w Polsce stanu wojennego 13 grudnia 1981 roku został internowany i osadzony w więzieniu we Włodawie. W latach 1983–1989 działał w niejawnej Społecznej Komisji Nauki w Lublinie, która inspirowała powstanie kodeksu etycznego pracownika naukowego i przyznawała stypendia naukowe. Pod pseudonimem Andrzeja Świdnickiego w 1987 roku wydał śpiewnik *Ojczyzno ma*. W 1985 roku należał do współzałożycieli Klubu Katolickiego w Lublinie. W 1989 roku wszedł w skład Komitetu Obywatelskiego Lubelszczyzny. W latach 1992–2003 przewodniczył Fundacji Ruchu „Solidarność Rodzin”, stawiającej sobie za cel wyrównywanie szans edukacyjnych i pomoc uczącej się młodzieży. W latach 1990–2005 był kolejno członkiem: ROAD, Unii Demokratycznej i Unii Wolności. W ostatnich latach związał się z ruchem Szymona Hołowni.

Od początku zatrudnienia w UMCS ważne miejsce w życiu Jerzego Bartmińskiego zajmowała dydaktyka uniwersytecka. Wypromował prawie 300 magistrów, 24 doktorów, 2 doktoratów honorowych UMCS (Nikitę Tołstoja i Annę

Wierzbicką), był recenzentem w licznych przewodach doktorskich, habilitacyjnych i profesorskich, a także wielokrotnym opiniodawcą dla Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie uprawnień instytutów i wydziałów uniwersyteckich do przeprowadzania przewodów doktorskich i habilitacyjnych. Uczestniczył w przygotowaniu nowej „Podstawy programowej dla języka polskiego dla szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum” (2008).

Jego studenci powtarzają niezmiennie, że był niezwykle dydaktykiem – o wielkiej wiedzy, zawsze przygotowany, oblegany przez seminarzystów i uczestników wykładów monograficznych, otwarty na studenta jako partnera spotkania w dialogu. Pracownicy podkreślają, że był wymagającym, ale jednocześnie wspierającym przełożonym i kierownikiem Zakładu (regularnie nadzorował i hospitował zajęcia, doradzał w wyborze treści i metod dydaktycznych, uczył i radził, dyskutował, krytykował, a gdy było za co – też chwalił). Zwykle robił to w ramach poniedziałkowych seminariów etnolingwistycznych, podczas których można było dyskutować o dydaktyce, prezentować części doktoratów i habilitacji, konferencyjne referaty czy dzielić się przeczytanymi lekturami. Udział w cotygodniowych zebraniach był obowiązkiem, ale też dobrą szkołą dydaktyki i sposobu uprawiania nauki.

Z pracownikami często pracował wspólnie, opracowywał sylabusy, uzgadniał listy lektur, pracował nad „zieloną serią” dydaktyczną – *Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań* (WPWO), na łamach której publikowane są zagadnienia teoretyczne ze wskazaniem literatury, podstawowa bibliografia przedmiotu oraz teksty niezbędne przy realizacji podstawowych tematów ze współczesnej polszczyzny. Co znamienne, seria jako całość oddaje podejście do opisu języka i układ treści przedmiotu wiedza o współczesnym języku polskim oraz realizowanie go od jednostek największych (od tekstu), a nie od najmniejszych (od fonemu).

Dydaktykę traktował jako świętą – głosił, że zajęcia należy starannie przygotować, a jeśli jakieś przepadną – wszystkie odpracować. Spotkania ze studentami zwyczajnie lubił, twierdząc, że w uniwersytecie człowiek się nie starzeje, bo energia młodych udziela się starszym. Ale jego dynamizm i radość życia promieniowały także na młodych, z którymi dzielił się wiedzą, doświadczeniem i pasją. Studentom i doktorantom pomagał dokonywać wyborów, odkrywać swoje własne wielkie i małe światy.

Za pracę naukową, społeczną i dydaktyczną wielokrotnie go nagradzano. Otrzymał 7 nagród Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Za osiągnięcia

w dziedzinie badań nad folklorem przyznano mu nagrodę „Polskiej Sztuki Ludowej” (1988), Nagrodę im. Oskara Kolberga (1991), Nagrodę im. Glogera (1998) oraz Nagrodę Premio Internazionale di Studi Etnoantropologici Pitirè-Salomone Marino w Palermo (1989). Za stworzenie w Lublinie ośrodka badań nad folklorem w 1997 roku otrzymał Nagrodę „Akcentu”. W 1987 roku został uhonorowany Nagrodą Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za tom *Kolędowanie na Lubelszczyźnie* (1987); w 1997 roku – Nagrodą Ministra Kultury i Sztuki za *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. 1: *Kosmos*, którego był pomysłodawcą i redaktorem; w 2010 roku (ze Stanisławą Niebrzegowską-Bartmińską) – Nagrodą Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za podręcznik akademicki *Tekstologia*. W 2012 roku otrzymał 2 nagrody zespołowe za monografię *Lubelskie* – Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Maria Curie Prize. Za tom II *Słownika stereotypów i symboli ludowych* (*Rośliny*, cz. 3: *Zioła* i cz. 4: *Kwiaty*) wraz z zespołem etnolingwistycznym w 2020 roku został uhonorowany Nagrodą Zespołową Komitetu Językoznawstwa PAN. Za pracę naukową, dydaktyczną i społeczną odznaczono go kolejno: Złotym Krzyżem Zasługi (1989), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1999), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (2014). Otrzymał również Nagrodę Polcul Foundation (1989) i Srebrny Medal „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” (2016). W 2016 roku przez Prezydenta RP został uhonorowany Medalem „Zasłużony dla Polszczyzny”.

Dorobek naukowy Profesora Jerzego Bartmińskiego jest bardzo rozległy i obejmuje 805 pozycji (liczonych bez wznowień i modyfikacji) – informuje o tym najnowsza *Bibliografia adnotowana dorobku naukowego Profesora Jerzego Bartmińskiego*, opracowana przez jego współpracownice¹. Na twórczość naukową Profesora składa się 14 książek: *O języku folkloru* (1973a), *O derywacji stylistycznej. Gwara ludowa w funkcji języka artystycznego* (1977), *Folklor – język – poetyka* (1990a), *Językowe podstawy obrazu świata* (2006), *Stereotypy mieszkają w języku* (2007), *Jazykovej obraz mira: očerki po ètnolingvistike* (2005b), *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics* (2009), *Je-zik – slika – svet. Etnolingvističke studije* (2011), *Polskie wartości w europejskiej aksjosferze* (2014), *Jazyk v kontekstu kultury. Dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky* (2016a), *Język w kontekście kultury, czyli co dziś*

¹ Zob. <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2021/0111/221942-bibliografia-jerzy-bartminski-mnb-snb-16-09-2020-kopia.pdf> (dostęp: 25.09.2022). Wkrótce w wersji papierowej ukaże się pełna bibliografia, licząca 805 pozycji.

znaczy metafora „europejski dom”? (2018a), *Ludzie, których spotkałem. Sylwetki i wspomnienia* (2021). Ponadto jest to kilkadziesiąt prac pod redakcją, w tym opracowywanych zespołowo seryjnych dzieł, takich jak *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (1996–2022) czy *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (2015–2019); są to także liczne artykuły i rozprawy, teksty materiałowe, hasła słownikowe, recenzje i omówienia oraz teksty okolicznościowe. Prace Jerzego Bartmińskiego ukazywały się w językach: polskim, angielskim, francuskim, niemieckim, litewskim, rosyjskim, ukraińskim, białoruskim, czeskim i serbskim.

Jerzy Bartmiński z wykształcenia był polonistą i językoznawcą, ale zakres jego prac badawczych zdecydowanie wybiega poza ramy tradycyjnie rozumianej filologii i lingwistyki. Jako zwolennik nauki „otwartej”² z dużą odwagą wyznaczał nowe kierunki i metody, projektował tematy badawcze. Jego droga naukowa prowadziła od dialektologii do folklorystyki i w końcu do etnolingwistyki. Działalność naukową rozpoczął już w okresie studiów, gdyż w 1959 roku na łamach „Językoznawcy” opublikował pierwsze komentarze do tekstów gwarowych ze wsi Horyszów Polski w powiecie zamojskim i Skowieszyn koło Puław oraz współautorski artykuł *O stylizacji gwarowej w „Pokładzie Joanny” Gustawa Morcinka*, traktujący o stosunku języka powieści do gwary śląskiej i o kryteriach doboru cech gwarowych przez Morcinka. Pierwsze prace lubelskiego lingwisty dotyczyły szeroko pojętej dialektologii. Przez szereg lat intensywnie prowadzone eksploracje terenowe znalazły odzwierciedlenie w pracach zespołowych, takich jak *Słownik gwar polskich PAN* czy *Atlas gwar Lubelszczyzny*³. Stały się też podstawą licznych gwaroznawczych studiów szczegółowych. Ich zwieńczeniem są ustalenia związane z podziałem gwar Lubelszczyzny, studia dotyczące stylizacji gwarowej w literaturze polskiej, ogólnych mechanizmów dialektyzacji i ewolucji w stosowaniu stylizacji.

Badania terenowe w sposób zasadniczy zaważyły również na folklorystycznych, a dokładniej – stylistycznych i genologicznych, zainteresowaniach Jerzego Bartmińskiego. Ten krąg badań to jedna z ważniejszych życiowych pasji Profesora. Tematem wyjściowym, realizowanym z inspiracji Marii Renaty Mayenowej, stał się język folkloru i formuły pieśniowe. Z warszawskim środowiskiem Instytutu Badań Literackich z kręgu Mayenowej, a dokładniej –

² Piszę o tym w artykule *Jerzy Bartmiński i jego program nauki otwartej* (Niebrzegowska-Bartmińska 2022a).

³ Nieopublikowany dotąd atlas powstawał pod kierunkiem prof. Pawła Smoczyńskiego.

z Andrzejem Bogusławskim, Teresą Dobrzyńską i Anną Wierzbicką, związany był przez wiele lat, uczestnicząc w spotkaniach naukowych organizowanych w Warszawie – zarówno w tych oficjalnych, konferencyjno-sesyjnych, jak i na poły towarzyskich w mieszkaniu Mayenowej.

W 1975 roku na dobre związał się ze środowiskiem wrocławskim i został włączony w skład Rady Naukowej czasopisma „Literatura Ludowa”; od tego roku regularnie uczestniczył też w cyklicznych spotkaniach folklorystów, które odbywały się z udziałem Rocha Sulimy, Doroty Simonides, Włodzimierza Pawluczuka, Jolanty Ługowskiej i innych. Tu, zachęcony przez Mieczysława Klimowicza i Czesława Hernasa, włączył się w działania Centralnego Programu Badań Podstawowych 08.05 „Polska kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja” – w latach 1983–1990 w ramach CPBP był koordynatorem prac w grupie tematycznej „Język a kultura” i kierował tematami *Słownik ludowych stereotypów językowych* oraz *Kartoteka polskich pieśni ludowych*. W 1985 roku był inicjatorem powołania konwersatorium „Język a kultura” i współorganizatorem (z Januszem Anusiewiczem, również z innymi kolegami) kilkunastu konwersatoriów z cyklu „Język a kultura” (w Karpaczu, Kazimierzu, Puławach, Lublinie), a także współredaktorem serii o tym samym tytule (historię konwersatorium opisał po wielu latach w artykule opublikowanym na łamach jubileuszowego numeru serii „JaK”, zob. Bartmiński 2008a). Materiały z konwersatoryjnych spotkań publikował na łamach rocznika „Etnolingwistyka” (był pomysłodawcą, założycielem i w latach 1988–2019 nieprzerwanie redaktorem naczelnym pisma) oraz „czerwonej serii” Instytutu Filologii Polskiej UMCS, która przyniosła dyskusje na temat podstawowych problemów współczesnej lingwistyki.

Rejestrowane teksty rozmów i relacji potocznych (interesujące dialektologów) oraz pieśni, bajek, opowieści, przysłów (dokumentowane przez folklorystów) pozwoliły Jerzemu Bartmińskiemu na podjęcie konfrontatywnych badań języka folkloru na tle gwary potocznej i w efekcie na udokumentowanie w monografii *O języku folkloru* (1973a) tezy, że język folkloru ma status swoisty, że jest stylowym wariantem gwary kontrastującym z mową potoczną i ma zasięg ponaddialektalny i interdialektalny. Badania nad różnymi aspektami języka folkloru prowadził stale i z zamiłowaniem, podejmując – poza problemem stosunku języka do gwary – także kwestie związków języka z muzyką, zagadnienia oralności i formułiczności, spójności tekstu, struktury

incipitu i inne. Problemy te, jakże zróżnicowane, otwierały mu perspektywę także na inne dyscypliny, w szczególności na tekstologię i etnolingwistykę.

Na specjalną uwagę zasługują prace Profesora dotyczące folkloru pieśniowego Lubelszczyzny, które po 50 latach żmudnych terenowych penetracji znalazły zwieńczenie w postaci monumentalnego dzieła pt. *Lubelskie*, opracowanego zespołowo i wydanego w ramach serii *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały* (2011), umownie przez folklorystów określanego mianem „Nowego Kolberga”. Publikacja opracowana zbiorowo przez skupionych wokół Jerzego Bartmińskiego folklorystów, etnolingwistów i etnomuzykologów, dokumentująca cechy i piękno języka pieśni ludowych, obejmuje 6 części (i zawiera ponad 7 tysięcy pieśni, ich teksty, wątki, warianty i melodie), jest wielkim pomnikiem kultury ludowej Lubelszczyzny, wyrazem szacunku dla prostego człowieka, jego potrzeb estetycznych i artystycznych.

Gatunki charakteryzowane i bogato egzemplifikowane w serii *Lubelskie* mają mocne podstawy teoretyczne w systematyce opracowanej przez Jerzego Bartmińskiego w jego książce *Folklor – język – poetyka*, w której wyróżnił 11 parametrów: 1) uwikłanie tekstu w sytuację (mające swoje wykładniki w treści i strukturze tekstu, a nie tylko w jego użyciu) przeciwstawione brakowi takiego uwikłania, czyli nieautonomiczność tekstu wobec jego autonomiczności; 2) rodzaj sytuacji: a) zwyczajowa (w sensie ‘kalendarzowa’), b) obrzędowa, c) okolicznościowa; 3) konkretne jakości tych sytuacji (kolędowanie, zapusty, zakończenie żniw/wesele, pogrzeb, taniec, modlitwa, praca itp.); 4) obligatoryjność fabuły dramatycznej lub epickiej przeciwstawiona brakowi lub fakultatywności takiej fabuły; 5) przekaz w formie mówionej lub śpiewanej, czyli brak lub obecność kodu muzycznego; 6) przekaz z wykorzystaniem lub bez wykorzystywania gestów, czyli obecność lub brak kodu somatycznego; 7) forma wierszowana lub prozatorska tekstów; 8) intencje wewnętrzne przekazu; 9) prawdziwość lub fikcyjność treści, czyli odniesienie do świata realnego lub wyobrażonego; 10) poetyka; 11) temat (Bartmiński 1990a: 21–23). Teoria rozwijana przez kilka lat znalazła przedłużenie w podręczniku akademickim *Tekstologia*, którego autorzy w opisie gatunku jako wzorca tekstu ujawniającego się w aktach mowy wyróżnili (poza *genus proximum*) takie parametry, jak: 1) nadawca; 2) odbiorca; 3) sytuacja komunikacyjna, tj. okoliczności, czas, miejsce; 4) intencja komunikacyjna, wewnętrzny cel; 5) temat (przedmiot); 6) ontologia świata przedstawionego, tj. fikcjonalność

lub realność; 7) forma (ustna lub pisana); 8) sposób ujęcia, czyli poetyka (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 145–146).

Ulubionym gatunkiem Profesora przez całe lata była kolęda. Z lubością zajmował się różnymi jej aspektami (typologią, semantyką, funkcjami), z podobną pasją studiował zarówno „parateksty” z pogranicza wschodniego (z okolic Chełma czy rodzinnego Przemyśla), jak i utwory spod Zamościa, Lubartowa i Puław. Kolędom poświęcił wiele studiów, szkiców, w tym m.in.: „*Bóg się szerzy*”. *Przykład chrystianizacji noworocznej kolędy ludowej* (1986b); „*Wszystko się zmieniło, jak nigdy nie było*” (1986c); *Betlejem po polsku. O kolędach i kolędowaniu w Polsce* (1987a). Specjalnym zbiorem jest tom *Polskie kolędy ludowe* (2002a), zawierający 150 najpiękniejszych kolęd z zestawami wariantów, analizami morfologicznymi tekstów i komentarzami wstępnymi.

Szczególnie ważny w kontekście badań nad folklorem jest fakt, że Jerzy Bartmiński miał wyjątkowo dobrą pamięć do swoich informatorów, do ich twarzy, głosu, gestów. Po latach dobrze pamiętał spotkania z ludźmi; niekiedy do tych samych osób powracał, by prowadzić wywiady na nowe tematy. Zachwycał się ludźmi, potrafił ich słuchać i godzinami z nimi rozmawiać, podziwiał ich i szanował. Z pamięci cytował pozyskane teksty. Nagrane pieśni chętnie wykonywał przy okazji biesiad rodzinnych, posiadów konferencyjnych i spotkań „opłatkowych” ze studentami.

Pałki dokumentowania, wydawania i analizy tekstów folkloru oddawał się do końca życia, niezmiennie pojmując folklor jako „składnik duchowej kultury ludowej, którego jądrem jest żywe słowo”, „składnik, którego funkcjonowanie oparte jest na społecznie uzgodnionej wiedzy o świecie i na systemie wspólnie wyznawanych wartości” (Bartmiński 1990a: 5). Przekazy, zwłaszcza te z pierwszej ręki, zapisane w terenie, cenił szczególnie i traktował jako wiarygodną podstawę materiałową *Słownika stereotypów i symboli ludowych – opus magnum* swojego życia.

Z folklorem związane były także pierwsze studia tekstologiczne (1992). Prowadzone przez lubelskiego lingwistę badania dotyczyły struktury, semantyki i morfologii tekstu (1973b, 1980), zagadnień spójności (1974), relacji między wersjami meliczną i recytacyjną (1987b), oralności tekstu pieśni ludowych (1975, 1976). Wiele uwagi lubelski uczony poświęcił również systematyce tekstów ludowych i ustnych (1981, też z Janem Adamowskim, 1988), w tym projektowi systematyki deskryptorowo-fasetowej, uwzględniającej praktyczne i naukowe potrzeby potencjalnych użytkowników (1979).

W polu uwagi Jerzego Bartmińskiego znalazły się kwestie teorii tekstu i pojmowania tekstologii jako dyscypliny integralnej, więc zwornika badań literaturoznawczych i językoznawczych, a samego tekstu – jako jednostki języka i komunikacji (obok poziomów fonologicznego, morfologicznego, leksykalnego i składniowego w opisie języka wyróżniał też poziom tekstowy z *tekstemem* – jednostką systemu, i z *tekstem* – jednostką użycia). *Tekstem* definiował jako „ponadindywidualny, istniejący potencjalnie wzorzec, który w jednostkowych użyciach (w wypowiedzeniach, w ciągach wypowiedzi tworzących dyskurs) może być (podobnie jak schematy składniowe) wypełniany materiałem leksykalnym o różnym stopniu stabilności” (Bartmiński 1998: 18), a *tekst* – jako „ponadzdaniową jednostkę językową, makroznak, mający określone nacechowanie gatunkowe i stylowe (*kwalifikator* tekstu), poddający się całościowej interpretacji semantycznej i komunikatywnej, wykazujący integralność strukturalną oraz spójność semantyczną i podlegający wewnętrznemu podziałowi semantycznemu, a w przypadku tekstów dłuższych – także logicznemu i kompozycyjnemu”. Tekst w takim ujęciu jawi się jako skonkretyzowana wypowiedź będąca realizacją wzorca, czyli wariantem tekstemu, funkcjonującym w konkretnym akcie mowy (Bartmiński 1998: 17–18).

Ten sposób podejścia do badań nad tekstem uobecnia się w artykułach *Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej* (1998), w książce *Folklor – język – poetyka* (1990a), w podręczniku akademickim *Tekstologia* (2009, opracowanym ze Stanisławą Niebrzegowską-Bartmińską) oraz w dwóch tomikach „zielonej serii” dydaktycznej poświęconych tekstologii (WPWO). Wiele uwagi lubelski badacz poświęcił również wybranym kategoriom tekstowym i jednocześnie językowo-kulturowym – podmiotowi (2008b) i punktowi widzenia (1990b, też z Niebrzegowską-Bartmińską, 2004), pojęciu kolekcji w strukturze tematycznej tekstu (1990c) oraz działaniom na tekście, zwłaszcza streszczaniu (1992).

Podejście z kolei do ogólnych kwestii języka i współczesnej polszczyzny dobrze oddaje zredagowany przez Profesora tom *Współczesny język polski* (1993), w którym autorami są wybitni polscy językoznawcy, specjaliści z zakresu współczesnej polszczyzny, a rozwój języka przedstawiany jest na tle kultury pojmowanej szeroko. Język w tomie jest traktowany jako składnik kultury (kultura jest względem niego nadrzędna) i jednocześnie najdoskonalszy z systemów, ogarniający i warunkujący kulturę (ta jest względem niego podrzędna). To sprzężenie zwrotne Jerzy Bartmiński określał mianem „paradoksu wzajemnego uzależnienia”:

O relacji łączącej język z kulturą możemy najogólniej powiedzieć, że jest ona uwikłana w paradoks wzajemnego uzależnienia. Można bowiem zasadnie mówić o języku, że jest częścią kultury jako zjawiska szerszego (wieloaspektowej całości, złożonej z warstwy norm, wzorów i wartości, warstwy działań, warstwy wytworów i obiektów tych działań – wedle definicji Antoniny Kłoskowskiej), jak też, że jest zjawiskiem szerszym, ogarniającym sobą kulturę.

W pierwszym przypadku język staje jako jeden z systemów semiotycznych obok literatury, sztuki, religii, obrzędu itd., będąc jednocześnie *primus inter pares* [...]. Pewien sposób widzenia związku języka z kulturą, zakładający nadrzędność kultury, zawiera się w wyrażeniu „kultura języka”, pod którym rozumie się głównie umiejętność właściwego („kulturalnego”) posługiwania się językiem.

W drugim przypadku język warunkuje kulturę, bo bez jego opanowania nie jest możliwe uczestnictwo w kulturze ani w życiu społecznym, nawet w jego najprostszycy formach. [...] W języku, w jego gramatyce, zasobie leksykalnym i frazeologicznym, w znaczeniach słów, systemie gatunków, stylów szuka się przejawów kultury.

Głębokie pokrewieństwo obu fenomenów polega na tym, że są one przekazywane przez wychowanie, a nie dziedziczone biologicznie. Są uniwersalne, semiotyczne i tworzą uporządkowany system (Bartmiński 1993c: 18–19).

Lubelski lingwista wiele prac poświęcił współczesnej polszczyźnie: studenckiemu językowi środowiskowemu (1963, z Mieczysławem Buczyńskim i Ireną Niewęglowską) i słownictwu logopedycznemu (1965), odmianie ustnej języka, opozycji ustności i pisaności (1988b), relacji między odmianami a stylami (1991a), językowi/stylowi poetyckiemu (1977, 1993b) oraz stylowi potocznemu jako centrum stylowemu języka i bazie derywacyjnej dla innych stylów (1991b, 1993a). Szczególnie ważną kwestią jest w tym kontekście antropologiczno-językowe ujęcie stylu z opisem jego wartości i eksponentów. Styl został zdefiniowany przez Jerzego Bartmińskiego jako „ponadtekstowa struktura znakowa, w której stroną znaczoną (*signifié*) są uporządkowane w pewien sposób wartości, a stroną znaczącą (*signifiat*), czyli eksponentami tekstowymi tych wartości, są elementy języka przynależne do różnych poziomów jego struktury: fonologiczne, morfologiczne, leksykalne, składniowe, semantyczne, tekstowe” (Bartmiński 1990a: 80). Samą stylistykę z tego powodu określał mianem metalingwistyki. O powiązaniu stylu z tekstem i relacji między wartościami a eksponentami pisał:

Styl jest obligatoryjnie związany z tekstem jako terenem swojej manifestacji. Między sferą wartości a sferą eksponentów nie ma przyporządkowania jednoznacznego: te same wartości mogą być przekazywane różnymi środkami, i na odwrót – takie same strukturalne środki mogą być eksponentami różnych wartości. Styl bywa sytuowany w sferze pośredniej między abstrakcyjnym systemem języka a konkretnym mówieniem, w płaszczyźnie zwyczajaj

językowego, poddającego się świadomej pielęgnacji. Jego konsekwentnie semiotyczne (i lingwistyczne) rozumienie wymaga przede wszystkim odróżnienia tego, co w stylu jest społeczne, zgodne z normą, od tego, co jest zjawiskiem konkretnym i jednostkowym. Styl staje w szeregu: język → styl → gatunek → tekst → zdanie → wyraz → morfem → fonem (Bartmiński 1990a: 80–81).

Podobnie jak Stanisław Gajda, był zdania, że styl kształtowany jest przez szereg czynników pozajęzykowych. Język, jak styl,

[...] jest zjawiskiem nie tylko kreowanym, lecz także kreującym, aktywnym w stosunku do sytuacji mówienia, jak aktywna wobec rzeczywistości jest świadomość człowieka. Styl jest przede wszystkim rezultatem zajęcia określonej postawy światopoglądowej i poznawczej, ustalenia intencji komunikacyjnych, zasad językowej stylizacji. Tradycyjne mówienie o stylu jako rezultacie wyboru można więc odwrócić i stwierdzić, że nie tyle wybór form językowych tworzy styl, ile wybór stylu (tj. jego wartości) determinuje na mocy norm stylistycznych (tj. w zakresie, w jakim wymagają tego wartości stylu) użycie form języka (Bartmiński 1990a: 90–91).

Na uwagę w badaniach Profesora z zakresu współczesnej polszczyzny zasługują również publikacje dotyczące składni (szyku wyrażen, typów orzeczeń, 1973c, 1978) i fonetyki (wymowy w śpiewie, 1993d), w tym zwłaszcza przygotowana wspólnie z Izabelą Bartmińską książka o wymowie nazwisk obcych (1978). Nieobca była mu refleksja ogólna nad samym językiem jako nośnikiem tożsamości narodowej i przejawem otwartości (1996a) oraz nad kryzysem wiarygodności słowa (2005a). Z pasją pisał o pasywnych i aktywnych paneuropeizmach we współczesnej polszczyźnie (2000) oraz o tradycji uspionej w języku, tzn. tradycji równocześnie obecnej i nieobecnej, realnej, ale nieuświadomianej (2015). W polszczyźnie ta milcząca wiedza językowa (niedyskursywna, holistyczna, niewypowiedziana) może być porządkowana w kręgi odsłaniające różne warstwy: praindoeuropejskie (*matka, słońce, złoto, drzewo, brzoza, wola, myśl, miłość*), prasłowiańskie (*Bóg, życie, ziemia, dzień, noc, dąb, niedźwiedź, głowa, ręka, ojciec*), chrześcijańskie (*ołtarz, kapłan, zbawienie, ewangelia, anioł*), antyczne (*deklaracja, reguła, akt*), paneuropeizmy (*kryzys, konflikt, katastrofa, dyrektor*), staropolskie, szlachecko-ziemiańskie (*Stanisław, Sławomir, Władysław*), chłopskie (idea solidarności) (zob. Bartmiński 2015: 18–30).

W latach 70., poszukując adekwatnej metody opisu słownictwa folkloru, Jerzy Bartmiński wybrał podejście antropologiczno-kulturowe i podjął próbę opracowania słownika „nowego typu” (zostało ono odzwierciedlone w *Zeszytach*

próbny Słownika ludowych stereotypów językowych, 1980). Celem słownika, nad którym pracował z powołanym przez siebie w 1976 roku zespołem, była rekonstrukcja obrazu świata i człowieka, stanowiącego klucz do poznania kultury tradycyjnej, postawy nosiciela kultury ludowej wobec świata i jego swoistej mentalności (SLSJ 1980; SSiSL 1996). Autorowi koncepcji i redaktorowi słownika towarzyszyła przy tym świadomość, że ludowe sposoby interpretacji świata łączą realizm z mitologizacją, są antropocentryczne i etnocentryczne.

Pierwotnie miał to być słownik języka folkloru, przede wszystkim formuł pieśniowych. Rozszerzony w kolejności na inne gatunki (małe formy folkloru, prozę ludową, pisaną poezję chłopską) i wydawany jako *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (SSiSL 1996–2022), ujawnia etnolingwistyczny charakter opracowania, ujmowanie języka w kontekście kultury, wyjście poza dane czysto językowe, sięganie do utrwalonych społecznie wierzeń i zachowań, tworzących „przyjętym” kontekst wypowiedzi słownych. Wykorzystanie tego typu danych – we *Wstępie* do I zeszytu tomu *Kosmos* – redaktor tłumaczył faktem, iż „zbiorowe wierzenia jako elementy społecznej wiedzy o świecie mieszczą się w ramie doświadczeniowej znaczeń językowych i są relewantne dla rozumienia przekazów językowych”. Jeśli nie wchodzą one wprost do znaczenia, to mogą być w nim obecne jako „czynnik motywujący i interpretujący”. Opis stereotypów w słowniku ma więc charakter zintegrowany i odpowiada wymogom etnolingwistyki rozumianej jako lingwistyka antropologiczno-kulturowa (Bartmiński 1986d, 2002b, 2004, 2016b, 2018b).

Przedsięwzięcie zostało zaplanowane na 7 tomów ułożonych w porządku biblijnego stwarzania świata: I. *Kosmos*; II. *Rośliny*; III. *Zwierzęta*; IV. *Człowiek*; V. *Spółczesność*; VI. *Religia i demonologia*; VII. *Czas, przestrzeń, miary i kolory*. Zastosowany w słowniku typ definicji, nazwany przez Jerzego Bartmińskiego *definicją kognitywną* (1988a), traktowany jest jako swego rodzaju „narracja”, która służy opisowi „przedmiotu mentalnego” w całym bogactwie jego charakterystyk utrwalonych w językowym obrazie świata. (Za uwzględnieniem w definicji lingwistycznej wszystkich elementów składających się na konotację słowa argumentował już w 1984 roku w artykule *Definicja leksykograficzna a opis języka*).

Inspirowane przez Jerzego Bartmińskiego prace koncepcyjne i redakcyjne nad *Słownikiem*, liczne studia dotyczące relacji język a kultura, redagowane przez niego pismo „Etnolingwistyka” (t. 1–30, 1988–2019) w sposób bez-

pośredni doprowadziły do powstania, rozwijania i uformowania na gruncie polskim etnolingwistyki – dyscypliny badawczej, rozumianej przez lubelskiego lingwistę jako dziedzina współczesnego językoznawstwa, która bada język w jego powiązaniach z kulturą i historią społeczności (różnego typu: środowiskowych, regionalnych, narodowych), z wypracowaną przez nie wspólnotową mentalnością, sferą zachowań i systemami wartości. Nie ograniczając się do folkloru i dialektów ludowych, etnolingwistyka bada także języki w ich wariantach standardowych, ogólnonarodowych. Skupia uwagę na „kulturze w języku”, „wprowadzając pojęcie podmiotu doświadczającego i mówiącego (*homo loquens*), etnolingwistyka rozszerza badania z systemu językowego na funkcjonowanie języka w aktach komunikacji i w wypowiedziach określonych gatunkowo i stylowo” (Bartmiński 2002b: 380).

Po śmierci Jerzego Bartmińskiego na stronie Uniwersytetu Opolskiego – na temat roli lubelskiego uczonego w rozwijaniu etnolingwistyki i tworzeniu w Lublinie szkoły, która zaznaczyła swoją wyraźną pozycję na gruncie słowiańskim (obok szkoły moskiewskiej Swietłany i Nikity Tołstojów) – pojawił się wpis:

W latach 80. Jerzy Bartmiński stał się niekwestionowanym twórcą szkoły badawczej nazywanej dziś powszechnie Lubelską Szkołą Etnolingwistyki, której renoma ściągała do Lublina badaczy zrazu z całej Polski, potem Słowiańszczyzny, zwłaszcza Rosji, wreszcie i z Zachodu: Wielkiej Brytanii, Niemiec, Francji, USA. W odróżnieniu od szkoły moskiewskiej Lubelska uformowała się jako integralna dyscyplina badawcza, skupiona na badaniach tożsamości etniczno-kulturowej z wykorzystaniem instrumentarium takich nauk, jak antropologia kulturowa, teoria kultury, aksjologia lingwistyczna, gnozeologia, historiografia, pamięćoznawstwo, kognitywistyka. Na przestrzeni niemal 50 lat etnolingwistyka lubelska pod kierunkiem Prof. Bartmińskiego wypracowała precyzyjny i skuteczny aparat pojęciowo-terminologiczny i metodologiczny, przyjęty za swój i stosowany daleko poza granicami naszego kraju⁴.

Instrumentarium pojęciowe rozwijanej przez Jerzego Bartmińskiego dyscypliny, określanej od pewnego czasu przez badaczy mianem *etnolingwistyki kognitywnej*, tworzą: językowy obraz świata, stereotyp, definicja kognitywna, profilowanie i profil, punkt widzenia i perspektywa interpretacyjna, podmiot i wartości. Centralne pojęcie etnolingwistyki – językowy obraz świata – rozumiane przez lingwistę jako „zawarta w języku interpretacja rzeczywistości, którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie” (Bartmiński 1990b:

⁴ Zob. <http://instytutjęzykoznawstwa.wfil.uni.opole.pl/odszedl-profesor-jerzy-bartmiński/>

110) – stało się przedmiotem osobnych studiów, w których od początku mowa o dwóch wariantach JOS: „podmiotowym” i „przedmiotowym”, oraz kojarzeniu ich z *wizją świata* (ang. *view of the word*) i *obrazem świata* (niem. *das sprachlichte Weltbild*). „Wizja, czyli widzenie, jest wizją czyjąś, implikuje patrzenie, a więc i podmiot postrzegający; obraz, będący oczywiście także rezultatem czyjegoś widzenia świata, tak silnej implikacji podmiotu nie zawiera, punkt ciężkości jest w nim przesunięty na przedmiot, którym jest to, co zawarte w samym języku” – pisał w swoim artykule *Punkt widzenia, perspektywa interpretacyjna, językowy obraz świata* (Bartmiński 1990b).

W nurcie badań nad JOS mieści się pojęcie stereotypu, pojmowane w nawiązaniu do Waltera Lippmanna i Hilary’ego Putnama jako „obraz w głowie” / „wyobrażenie” uformowane w pewnej społecznej ramie doświadczeniowej, określające, czym jest jakiś X (jak wygląda, jak działa, jak jest traktowany przez człowieka), wyobrażenie utrwalone w języku i dostępne poprzez język, a zarazem przynależne do wspólnotowej wiedzy o świecie (Bartmiński 1996b: 9). Prac Jerzego Bartmińskiego poświęconych wyobrażeniom językowo-kulturowym / stereotypom / konceptom nie sposób tu wymienić – są to studia dotyczące zarówno przyrody nieożywionej (słońca), zwierząt (konie), roślin (zboż), jak i ludzi (Rosjanina, Ukraińca, Niemca), religii (Chrystusa, Matki Boskiej), pojęć ideologicznych (ojczyzny, prawicy i lewicy), działalności ludzkiej (pracy) i wielu innych. Zainteresowani znajdą szczegółowe omówienie tych kwestii w książkach Profesora: *Językowe podstawy obrazu świata* (Bartmiński 2006), *Stereotypy mieszkają w języku* (2007), *Jazykovej obraz mira: očerki po etnolingvistike* (2005b), *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics* (2009), *Jezik – slika – svet. Etnolingvističke studije* (2011), *Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky* (2016a), *Język w kontekście kultury, czyli co dziś znaczy metafora „europejski dom”?* (2018a).

Rekonstrukcje stereotypów w praktyce (zwłaszcza podczas analiz zideologizowanych dyskursów) ujawniały wyraźne zróżnicowania, wariantywność obrazów (różne profile), uwarunkowane punktami widzenia, typami podmiotów i światem ich wartości. Stąd tak wiele prac lubelskiego badacza poświęconych doprecyzowywaniu, sprawdzaniu i weryfikowaniu podstawowego instrumentarium pojęciowego etnolingwistyki. Mamy zatem wśród narzędzi „operacyjnych” etnolingwistyki jako dyscypliny badawczej również profilowanie, czyli subiektywną, bo mającą swój podmiot operację językowo-pojęciową,

która polega „na swoistym kształtowaniu obrazu przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach (podkategoriach, fasetach) [...], w ramach pewnego typu wiedzy i zgodnie z wymogami określonego punktu widzenia” (Bartmiński, Niebrzegowska 1998: 212–213) oraz profil jako wytwór procesu profilowania i „wariant wyobrażenia [...], ukształtowany przez dobór faset, ich uporządkowanie według reguł implikacji, ich wypełnienie treścią stosownie do przyjętej wiedzy o świecie, zarazem wariant kreowany przez czynnik dominujący, dominantę” (Bartmiński, Niebrzegowska 1998: 217). W aktach komunikacji, w których w grę wchodzi różne intencje podmiotów i wyznawane przez nich wartości, te wyspecyfikowane warianty (profile) odpowiadają subiektywnym punktom widzenia. Kategoria punktu widzenia w pracach Jerzego Bartmińskiego jest definiowana jako „czynnik podmiotowo-kulturowy, decydujący o sposobie mówienia o przedmiocie, w tym m.in. o kategoryzacji przedmiotu, o wyborze podstawy onomazjologicznej przy tworzeniu jego nazwy, o wyborze cech, które są o przedmiocie orzekane w konkretnych wypowiedziach i utrwalone w znaczeniu” (Bartmiński 1990b: 111) i ściśle łączona z subiektem, a więc z kimś, kto postrzega świat zmysłami, kto słucha i patrzy, obserwuje, sam doświadcza, konceptualizuje owo doświadczenie, sam dokonuje ocen, sam wypowiada się, sam działa słowami (Bartmiński 2008b). Czyni to w imię określonych wartości (celów i potrzeb), tj. tego, co dla niego i jego wspólnoty jest dobre.

Każdemu z pojęć składających się na instrumentarium etnolingwistyki kognitywnej Jerzy Bartmiński poświęcił wiele obszernych studiów i rozdziałów w swoich książkach (te były wymieniane wyżej). Warto w tym miejscu odesłać też do tomów z „czerwonej serii” Instytutu Filologii Polskiej UMCS, poświęconych: derywacji (Derywacja 1981), konotacji (Konotacja 1988), językowemu obrazowi świata (JOS 1990), punktowi widzenia (PWwJiK 2004; PWwTiD 2004), podmiotowi (PwJiK 2008), definiowaniu (ODiD 1993) i profilowaniu pojęć (PP 1993; PwJiT 1998), problemom tekstu (TPT 1998; TAIi 1998) i semantyce nazw wartości (NW 1993; JwKW 2003; WJOSS 2012–2019).

Za centralny problem w badaniach lingwistyczno-kulturowych (etnolingwistycznych) Jerzy Bartmiński uznał refleksję nad wartościami, traktując je jako fundament języka, a językowy obraz świata – jako pochodny od założonego (w sposób jawny lub ukryty) systemu wartości. Wartości – ściśle skorelowane z punktem widzenia i perspektywą oglądu świata – w opinii lubelskiego badacza to najważniejszy czynnik sterujący konstruowaniem wizji rzeczywistości

„przez subiekt doświadczający (*eksperiencera*) i konceptualizujący, tj. przez wspólnotę nosicieli języka lub twórczą jednostkę”, „czynnik integrujący elementy obrazu świata utrwalonego w tradycji i mającego obieg społeczny” – w efekcie konstytuujący „kulturową i społeczną tożsamość nosicieli języka” (Bartmiński 2003: 63).

Żywo zainteresowany językiem dyskursu publicznego oraz życiem społeczno-politycznym w Polsce (i bezpośrednio w nie zaangażowany), od lat 80. problematykę aksjologiczną traktował jako najważniejszy przedmiot badań lingwistycznych. Z tego względu w programie badawczym Jerzego Bartmińskiego dość wcześnie pojawiła się koncepcja polskiego słownika aksjologicznego (1989), a w dalszej kolejności – artykuły o ojczyźnie i patriotyzmie, prawicy i lewicy, solidarności i wolności, Europie, Wschodzie i Zachodzie. Prezentacji analiz towarzyszyły organizowane konferencje naukowe i spotkania aksjologiczne oraz idea konwersatorium EUROJOS⁵ z programem badań wartości w różnych językach i kulturach. Efektem współdziałania międzynarodowego grona badaczy jest *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* (2015–2019) pod redakcją naukową Jerzego Bartmińskiego oraz seria *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów* (2012–2019). W centrum tych (i w zasadzie wszystkich) badań Jerzego Bartmińskiego zawsze był człowiek, jego obraz świata i jego wartości.

11 lutego 2022 roku ponad 1000 osób zgromadzonych na mszy pogrzebowej w kościele św. Józefa w Lublinie (i ponad 350 uczestniczących zdalnie) pożegnało Jerzego Bartmińskiego i towarzyszyło mu w ostatniej drodze na cmentarz przy ul. Unickiej. Wspominano go jako charyzmatycznego badacza, dynamicznego organizatora i popularyzatora nauki, społecznika, człowieka kochającego życie i otwartego na innych. On sam, dla tych, którzy byli mu bliscy, w jednym ze swoich ostatnich wierszy (bo takie też pisał) pozostawił refleksję ogólną na temat życia, jego przemijania i prawdziwego sensu, dając wyraz głębokiemu przekonaniu, że życie, które jest jak wielka rzeka (*płyne, zmienia się, odnawia*), nie kończy się wraz ze śmiercią. Po ziemskim bytowaniu i przekroczeniu granicy życia zmienia się jedynie forma naszego istnienia – jak rzeka zespala się z morzem, tak każdy z nas

⁵ Utworzone w 2001 roku, w 2008 roku afiliowane w Instytucie Sławistyki PAN i przez wiele lat rozwijane we współpracy z Instytutem Filologii Polskiej UMCS i Komisją Etnolingwistyczną przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów, skupia dziś 119 osób z różnych krajów świata; w jego ramach realizowane są prace nad kluczowymi konceptami słowiańskiej lingwokultury.

wraca do swojego pierwotnego, prawdziwego i ostatecznego przeznaczenia,
do czystego i wiecznie odnawiającego się źródła:

*Ja tobie mówię wstań
to słowa życia
które oddaliły śmierć
ukoiliły łzy
czy przeznaczeniem rzek nie jest
płynąć?
ich prawdziwym kresem jest morze
wielkie i niezmierzone
tam
wszystkie odnogi delty rzeki
odnajdują siebie swoje źródło
prawdziwe miejsce*

*Nie zatrzymasz rzeki
niech płynie do swojego przeznaczenia*

Literatura

- Adamowski J., Bartmiński J., 1988, Z problemów systematyki polskiej pieśni ludowej. – *Z problemów badania kultury ludowej*, red. T. Kłak, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 49–75.
- Adamowski J., Niebrzegowska S., 1999, Sylwetka naukowa Profesora Jerzego Bartmińskiego. – *W zwierciadle języka i kultury*, red. J. Adamowski, S. Niebrzegowska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 10–20.
- Bartmiński J., 1965, Ludowe słownictwo logopedyczne, „*Logopedia. Zagadnienia Kultury Żywego Słowa*”, nr 6, s. 66–83.
- Bartmiński J., 1973a, *O języku folkloru*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bartmiński J., 1973b, Struktura językowa incipitu pieśni ludowej. – *Semiotyka i struktura tekstu. Studia poświęcone VII Międzynarodowemu Kongresowi Słowistów*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 81–101.
- Bartmiński J., 1973c, Czy język polski staje się językiem pozycyjnym?, „*Język Polski*”, z. 2–3, s. 81–95.
- Bartmiński J., 1974, O spójności pieśni ludowej. – *Tekst i język. Problemy semantyczne*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 107–129.
- Bartmiński J., 1975, Wokół Lordowskiej koncepcji formuły, „*Literatura Ludowa*”, nr 6, s. 3–11.

- Bartmiński J., 1976, Oralność tekstu pieśni ludowej w świetle statystyki leksykalnej. – *Semantyka tekstu i języka*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 175–201.
- Bartmiński J., 1977, *O derywacji stylistycznej. Gwara ludowa w funkcji języka artystycznego*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński J., 1978, Swoiste formy orzeczeń w języku ustnym (orzeczenie onomatopieczne, kompozycyjne, zaimkowe, podwojone). – *Studia nad składnią polszczyzny mówionej. Księga referatów konferencji poświęconej składni i metodologii badań języka mówionego (Lublin 6–9 X 1975)*, red. T. Skubalanka, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 159–175.
- Bartmiński J., 1979, Założenia deskryptorowej systematyki tekstów folkloru, „*Literatura Ludowa*”, nr 4–6, s. 3–9.
- Bartmiński J., 1980, O rytualnej funkcji powtórzenia w folklorze. Przyczynek do poetyki sacrum. – *Sacrum w literaturze*, red. J. Gotfryd, M. Jasińska-Wojtkowska, S. Sawicki, Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, s. 257–266.
- Bartmiński J., 1981, Klasyfikacje gatunkowe a systematyka tekstów folkloru. – *Literatura popularna – folklor – język*, t. 2, red. W. Nawrocki, M. Waliński, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 7–25.
- Bartmiński J., 1984, Definicja leksykograficzna a opis języka. – *Słownictwo w opisie języka*, red. K. Polański, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 9–21.
- Bartmiński J., 1986a, *Ojczyzno ma! Zbiór pieśni patriotycznych*, oprac. zespół, wybrał, słowo wstępne i red. całości A. Świdnicki [pseud. J. Bartmińskiego], Lublin.
- Bartmiński J., 1986b, „Bóg się szerzy”. Przykład chrystianizacji noworocznej kolędy ludowej. – *Biblia a literatura*, red. S. Sawicki, J. Gotfryd, Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, s. 479–497.
- Bartmiński J., 1986c, „Wszystko się zmieniło, jak nigdy nie było”. – *Kolędowanie na Lubelszczyźnie*, red. J. Bartmiński, Cz. Hernas, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 5–10.
- Bartmiński J., 1986d, Czym zajmuje się etnolingwistyka?, „*Akcent*”, nr 4, s. 16–22.
- Bartmiński J., 1987a, Betlejem po polsku. O kolędach i kolędowaniu w Polsce, „*Tygodnik Powszechny*”, nr 51/52, s. 6–7.
- Bartmiński J., 1987b, Dwie wersje tekstu pieśni ludowej: meliczna i recytacyjna, „*Pamiętnik Literacki*”, z. 2, s. 185–206.
- Bartmiński J., 1988a, Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa. – *Konotacja*, red. J. Bartmiński: Wydawnictwo UMCS, s. 169–183.
- Bartmiński J., 1988b, The oral/written opposition and the Polish folklore of today. – *Usmeno i pisano/pismo u kniževnosti i kulturi*, red. S. Petrovic, Novi Sad: Matica srpska, s. 217–225 [przekład na język polski: Opozycja ustności i literackości a współczesny folklor, „*Literatura Ludowa*” 1989, nr 1, s. 3–12].

- Bartmiński J., 1990a, *Folklor – język – poetyka*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bartmiński J., 1990b, Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata. – *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 109–127.
- Bartmiński J., 1990c, Kolekcja w strukturze tematycznej tekstu ustnego. – *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 155–174.
- Bartmiński J., 1991a, Odmiany a style języka. – *Wariancja w języku. III Opolskie Spotkania Językoznawcze. Szczedrzyk, 10–11.10.1989 r.*, red. S. Gajda, Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, s. 11–16.
- Bartmiński J., 1991b, Styl potoczny jako centrum systemu stylowego języka. – *Synteza w stylistyce słowiańskiej. Materiały konferencji z 24–26 IX 1990 r. w Opolu*, red. S. Gajda, Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, s. 33–47.
- Bartmiński J., 1992, Streszczenie w aspekcie typologii tekstów. – *Typy tekstów. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, Warszawa: Instytut Badań Literackich, s. 7–14.
- Bartmiński J., 1993a, Styl potoczny. – *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław: „Wiedza o Kulturze”, s. 115–134.
- Bartmiński J., 1993b, Ludowy styl artystyczny. – *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław: „Wiedza o Kulturze”, s. 213–222.
- Bartmiński J., 1993c, Wprowadzenie. – *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław: „Wiedza o Kulturze”, s. 13–23.
- Bartmiński J., 1993d, Wymowa w śpiewie. – *Opuscula logopaedica in honorem Leonis Kaczmarek*, komitet red. J. Bartmiński, S. Grabias (przewodniczący), B. L. J. Kaczmarek, M. Łesiów, T. Woźniak, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 226–231.
- Bartmiński J., 1996a, Język nośnikiem tożsamości narodowej i przejawem otwartości. – *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*, red. L. Dyczewski OFM-Conv, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, s. 39–59.
- Bartmiński J., 1996b, O „Słowniku stereotypów i symboli ludowych”. – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, koncepcja całości i redakcja J. Bartmiński, zastępca redaktora S. Niebrzegowska, t. 1: *Kosmos*, cz. 1: *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 9–34.
- Bartmiński J., 1998, Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej. – *Tekst: problemy teoretyczne*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 9–25.

- Bartmiński J., 2000, Pasywne i aktywne paneuropeizmy we współczesnym języku polskim. – *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*, red. J. Mazur, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 109–116.
- Bartmiński J., 2002a, *Polskie koledy ludowe*, Kraków: Universitas.
- Bartmiński J., 2002b, Etnolingwistyka [hasło]. – *Wielka encyklopedia PWN*, t. 8, red. J. Wojnowski, Warszawa: PWN, s. 380–381.
- Bartmiński J., 2003, Miejsce wartości w językowym obrazie świata. – *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 59–86.
- Bartmiński J., 2004, Etnolingwistyka słowiańska – próba bilansu, „*Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*”, 16, s. 9–27.
- Bartmiński J., 2005a, „Cóż to jest prawda?” Kryzys wiarygodności słowa we współczesnym dyskursie publicznym. – *Bariery i pomosty w komunikacji językowej Polaków*, red. J. Bartmiński, U. Majer-Baranowska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 325–346.
- Bartmiński J., 2005b, *Jazykovej obraz mira: očerki po ètnolingvistike*, Moskva: Indrik.
- Bartmiński J., 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS [wyd. 2 uzup. – 2007; wyd. 3 – 2009; wyd. 4 – 2012; wyd. 5 – 2012].
- Bartmiński J., 2007, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin: Wydawnictwo UMCS [wyd. 2 – 2009].
- Bartmiński J., 2008a, Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna. – *Język a Kultura*, t. 20, red. A. Dąbrowska, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 15–33.
- Bartmiński J., 2008b, Polifoniczność tekstu czy podmiotu? Podmiot w dialogu z samym sobą. – *Podmiot w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, A. Pajdzińska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 161–183.
- Bartmiński J., 2009, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, ed. by J. Zinken, London: Equinox [reprinted – 2010; paperback – 2012].
- Bartmiński J., 2011, *Jezyk – slika – svet. Etnolingvističke studije*, priredio D. Ajdačić, prevela M. Beletić, Beograd: SlovoSlavia.
- Bartmiński J., 2014, *Polskie wartości w europejskiej aksjosferze*, wybór i red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, S. Wasiuta, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński J., 2015, Tradycja uśpiona w języku. Pytania o źródła polskiej tożsamości kulturowej. – *Tradycja dla współczesności*, t. 8: *Wartości w języku i kulturze*, red. J. Adamowski, M. Wójcicka, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 11–33.
- Bartmiński J., 2016a, *Jazyk v kontextu kultury. Dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*, vybrala z polských originálů, přeložila, komentářem doplnila a úvodní a závěrečnou studii napsala I. Vaňková, doslov J. Underhill, Praha: Univerzita Karlova. Nakladatelství Karolinum.

- Bartmiński J., 2016b, O aktualnych zadaniach etnolingwistyki, „*Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*”, 28, s. 7–29.
- Bartmiński J., 2018a, *Język w kontekście kultury, czyli co dziś znaczy metafora „europejski dom”?*, Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk” [wersja angielska: *Language in the Context of Culture. The Metaphor of „Europe as Home” in This Day and Age*, translated by A. Głaz, Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, 2018].
- Bartmiński J., 2018b, O założeniach i postulatach lingwistyki kulturowej (na przykładzie definicji pracy), „*Półrocznik Językoznawczy Tertium. Tertium Linguistic Journal*”, 3 (1), s. 27–55.
- Bartmiński J., 2021, *Ludzie, których spotkałem. Sylwetki i wspomnienia*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Piwakowski, F. Polakowski, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński J. (red.), 1993, *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, Wrocław: „Wiedza o Kulturze” [wyd. 2 uzup. i popr. pt. *Współczesny język polski*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2001; wyd. 3 – 2010; wyd. 4 – 2012; wyd. 5 – 2014].
- Bartmiński J. (red.), 2011, *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, t. 4: *Lubelskie*, cz. 1: *Pieśni i obrzędy doroczne*, cz. 2: *Pieśni i obrzędy rodzinne*, cz. 3: *Pieśni i teksty sytuacyjne*, cz. 4: *Pieśni powszechne*, cz. 5: *Pieśni stanowe i zawodowe*, cz. 6: *Muzyka instrumentalna. Instrumentarium – wykonawcy – repertuar*, Lublin: Polihymnia.
- Bartmiński J., Bartmińska I., 1978, *Nazwiska obce w języku polskim. Problemy poprawnościowe. Słownik wymowy i odmiany*, Warszawa: PWN [wyd. 2 pt. *Słownik wymowy i odmiany nazwisk obcych*, Olsztyn: Książnica Polska, 1992; wyd. 3 – *Słownik wymowy i odmiany nazwisk obcych*, Bielsko-Biała: Park, 1997].
- Bartmiński J., Buczyński M., Długolecka K., Dołowy H., Ignatowicz H., Kuznar H., Wiejak J., 1959, O stylizacji gwarowej w „Pokładzie Joanny” Gustawa Morcinka, „*Językoznawca*”, nr 2 (3), s. 2–22.
- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., 1998, Profile a podmiotowa interpretacja świata. – *Profilowanie w języku i w tekście*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 211–224.
- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., 2004, Dynamika kategorii punktu widzenia w języku, tekście i dyskursie. – *Punkt widzenia w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycz, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 321–358.
- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., 2009, *Tekstologia*, Warszawa: PWN [wyd. kolejne: 2010, 2011, 2012].
- Chlebda W., 2022, [Nekrolog Jerzego Bartmińskiego], <http://instytutjezykoznawstwa.wfil.uni.opole.pl/odszedl-profesor-jerzy-bartmiński> (dostęp: 15.08.2022).

- Derywacja – *Pojęcie derywacji w lingwistyce*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1981.
- JaK – „Język a Kultura”:
- T. 1: *Podstawowe pojęcia i problemy*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1989 [wyd. 2 – 1991].
 - T. 2: *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, red. J. Puzynina, J. Bartmiński, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1990 [wyd. 2 – 1991].
 - T. 4: *Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczkowska, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1991.
 - T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998.
- JOS – *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1990 [wyd. 2 popr. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1999; wyd. 3 – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004].
- JwKW – *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2003.
- Konotacja – *Konotacja*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1988.
- LASiS – *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. naczelny J. Bartmiński:
- T. 1: *Dom*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2015.
 - T. 2: *Europa*, red. W. Chlebda, Lublin–Opole: Wydawnictwo UMCS, 2018.
 - T. 3: *Praca*, red. J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2016.
 - T. 4: *Wolność*, red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, Lublin–Warszawa: Wydawnictwo UMCS, 2019.
 - T. 5: *Honor*, red. P. Sotirov, D. Ajdačić, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2017.
- Łaskiewicz M., Niebrzegowska-Bartmińska S., Nowosad-Bakalarczyk M. (red.), 2022, *Bibliografia adnotowana dorobku naukowego Profesora Jerzego Bartmińskiego*, Lublin. Zob. <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2021/0111/221942-bibliografia-jerzy-bartmiński-mnb-snb-16-09-2020-kopia.pdf>.
- Niebrzegowska-Bartmińska S., 2022a, Jerzy Bartmiński i jego program nauki otwartej, „*Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*”, 34, s. 9–39.
- Niebrzegowska-Bartmińska S., 2022b, Człowiek rodzi się na śmierć, a umiera na życie... Jerzy Bartmiński (1939–2022), „*Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*”, LXXVIII, s. 5–21.
- NW – *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne I*, red. J. Bartmiński, M. Marzulkiewicz-Brzozowska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1993.

- ODiD – *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1993.
- PP – *Profilowanie pojęć. Wybór prac*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1993.
- PwJiK – *Podmiot w języku i w kulturze*, red. J. Bartmiński, A. Pajdzińska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2008.
- PwJiT – *Profilowanie w języku i w tekście*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1998.
- PWwJiK – *Punkt widzenia w języku i w kulturze*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycz, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004.
- PWwTiD – *Punkt widzenia w tekście i w dyskursie*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycz, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004.
- SLSJ – *Słownik ludowych stereotypów językowych. Zeszyt próbny*, przygotował zespół pod kierunkiem naukowym J. Bartmińskiego, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1980.
- SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, koncepcja całości i redakcja J. Bartmiński, zastępca redaktora S. Niebrzegowska [od cz. 3 – Niebrzegowska-Bartmińska]:
- T. 1: *Kosmos*, cz. 1: *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1996; cz. 2: *Ziemia, woda, podziemie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1999; cz. 3: *Meteorologia*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2012; cz. 4: *Świat, światło, metale*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2012.
- T. 2: *Rośliny*, cz. 1: *Zboża*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2017; cz. 2: *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2018; cz. 3: *Kwiaty*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2019; cz. 4: *Zioła*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2019; cz. 5: *Drzewa iglaste*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2020; cz. 6: *Drzewa liściaste*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2021; cz. 7: *Krzewy i krzewinki*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2022.
- TAiI – *Tekst. Analizy i interpretacje*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1998.
- TPT – *Tekst. Problemy teoretyczne*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1998.
- WJOSS 1–6 – *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*:
- T. 1, red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2012.
- T. 2: *Wokół europejskiej aksjofery*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2014.
- T. 3: *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2014.

- T. 4: *Słownik językowy – leksykon – encyklopedia w perspektywie badań porównawczych*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, B. Żywicka, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2018.
- T. 5: *Koncepty i ich eksplikowanie*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, D. Pazio-Wlazłowska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2019.
- T. 6: *Jedność w różnorodności. Wokół słowiańskiej aksjospfery*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, D. Pazio-Wlazłowska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2019.
- WPWO – *Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań:*
- T. 1: *Problemy dydaktyczne. Bibliografia. Etykieta językowa*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004.
- T. 2: *Warianty języka*, red. J. Bartmiński, J. Szadura, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2003.
- T. 3: *Akty i gatunki mowy*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004.
- T. 4: *Tekstologia*, część pierwsza, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004.
- T. 5: *Tekstologia*, część druga, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2004.
- T. 6: *Części mowy*, red. J. Bartmiński, M. Nowosad-Bakalarczyk, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2003.
- T. 9: *Prozodia, fonetyka, fonologia*, red. J. Bartmiński, M. Nowosad-Bakalarczyk, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2010.